

*Миглена Прашкова**

ИКОНИ НА ЗОГРАФА АЛЕКСАНДЪР ПОПГЕОРГИЕВ В ЦЪРКВАТА „СВ. ДИМИТЪР“ В С. ЗИМНИЦА, ЯМБОЛСКО

Miglana Pashkova

ICONS OF THE PAINTER ALEXANDER POPGEORGIEV IN THE “ST. DEMETRIUS” CHURCH IN THE VILLAGE OF ZIMNITSA, YAMBOL REGION

Abstract: The icons of the painter Alexander Popgeorgiev in the “St. Demetrius” church in the village of Zimnitsa, Yambol region, dates from 1857–1858. The “St. George on horse” despotic icon of the iconostasis is restored in 2019. During the restoration the painting was freed from late picturesque layer. This is a reason to analyze the colorful, style and technical characteristics of church icons. Part of the creative work of the Yambol icon-painter, who holds a worthy place among the masters of Bulgarian Revival painting, is presented.

Keywords: *icon-painter Alexander Popgeorgiev, icons, the “St. Demetrius” church in the village of Zimnitsa, Yambol region.*

Творчеството на зографа Александър Попгеоргиев от Ямбол е недостатъчно проучено. Информация за него може да се намери във фундаменталния труд „Български възрожденски майстори“ [Василиев, А. 1965, с. 558–560], където са събрани данни за строители, резбари и образописци, творили през периода на Българското възраждане. Сведенията за иконописеца са представени в Пета част на изследването, където е разгледано творчеството на майсторите, работили извън художествените школи. Знае се, че семейството на поп Георги се преселва в Ямбол, където през 1800 г. е роден неговият син Александър. Спорен е въпросът къде е обучен зографът. Според хора, които го помнят, е учил в Киев, а според други – в Зографския манастир на Атон [Василиев, А. 1965, с. 558]. Най-старата известна негова икона „Св. Никола“ датира от 1822 г. и се намира в едноименната църква в Сливен. В същия храм, но създадени по-късно, са иконите „Св. Андрей“ (1836), „Св. Трифон“ (1846) [Василиев, А. 1965, с. 559, обр. 333], „Св. Мина“ и „Св. Георги“ (1854) [Василиев, А. 1965, с. 559, обр. 334], „Св. Спиридон“ (1855), която е подписана, „Св. пророк Илия“ и други. В сливенската църква „Св. Димитър“ има още три негови икони от 1865 г. [Василиев, А. 1965, с. 559]. Малка икона на св. Убрус от 1828 г., също подписана, се съхранява в Археологическия музей в София [Гергова, И. Гатев, Й. Ванев, И. 2012, с. 85, № 269, с. 248, обр. II. 269], а друга – в Пловдивската художествена галерия [Василиев, А. 1965, с. 560]. През 1866 г. Александър Попгеоргиев работи с шуменския иконописец Никола Василев в църквата „Св. арх. Михаил“ във Варна [Василиев, А. 1965, с. 559, с. 558, обр. 330]¹. Авторски подпис е оставил върху иконата на св. Седмочисленици и е нарисувал още целувателните и апостолските икони върху иконостаса във варненската църква [Василиев, А. 1965, с. 559]². Името на

* **Миглена Прашкова** – доц. д-р, Православен богословски факултет към ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: mprashkova@abv.bg

¹ В изследването на А. Василиев е публикувана фотография на Никола Василев и Александър Попгеоргиев.

² Авторът цитира надписа на иконата „Св. Седмочисленици“.

Александър Попгеоргиев е вписано „на първо място между спомоществателите на второто издание на Софрониевия Неделник, замислен да излезе през 1856 г.“ [Василиев, А. 1965, с. 560, бел. 1].

В църквата „Св. Димитър“ в с. Зимница, Ямболско, се намира иконостасен комплект икони на Александър Попгеоргиев. Днес върху царския ред на олтарната преграда има общо 11 икони, в това число светите двери и двете дяконски врати. От тях 9 категорично могат да се атрибуират като творби на зографа. Една от иконите на св. Атанасий, която стои отляво на южната дяконска двер, е изцяло преписана и в момента трудно може да се определи нейното авторство. Не е ясно защо се е стигнало до тази намеса, но върху вторично нанесения син фон с черни букви е изписано името на светеца. От другата страна на същите врати има още една икона на св. Атанасий, чийто автор е ямболският образописец. Малките икони от горния (празничен) ред на иконостаса днес са в неизвестност³ и не може да се каже дали са били изписани от ръката на този зограф. Някои от малките целувателни икони, които се съхраняват в храма, също носят неговия почерк. В църквата има още четири големи по формат икони на тревненския зограф поп Димитър Кънчов – „Св. Харалампий“, „Св. Йоан Кръстител“, „Св. Николай“ от северния проскинетарий и „Св. Богородица“ от царския ред на иконостаса [Прашкова, М. 2019].

Надписите върху 6 от царските икони са писани с красив почерк (някои в техника пробастър) върху долната част на изобразителното поле и красноречиво говорят за атрибуцията им:

- „Св. Георги на кон“ – „ГЕНЮ, НАКА, КЖНЮ, КОЛЮ, ПОНА, НЕДЯ, ТОДОР, КАЛЯ“ и „1857 АВГУСТА 27. АЛЕКСАНДРА ЗОГРАФА“;
- „Св. арх. Михаил“ – „С. АРХЪГЛАЕ, ПОКРІЙ СЛЗГИТЕ БОЖІЙ [.....,], СТОЯНА [..]РЪЩА, ДИМКА, МИ[...], ПЕНЮ, МАРИНА, ГАНА РОКОВ – „АЪНЗ МАІА В. Рука Александра п. Георгиева Зографа“
- „Св. Димитър“ – „†ПОМЯНИ СВЯТИТЕЛЮ КТИТОРИ И НАСТОЯТЕЛИ СВАТАГО ХРАМА СЕТО, ИЖЕ СОЗЫЖДЕСЯ ВЪ ЛѢТО 1857, ИЗОБРАЗИСЯ ЖЕ СІЯ ИКОНА РЪКОЮ АЛЕКСАНДРА ЗОГРАФА“;
- „Иисус Христос“ – „†ПОМЯНИ ГОСПОДА РАБА СВОЕГО МИТЯ ПОКЛОННИКА, ИСОПРЪГАТАМЪ МАРІЯ РОКЪ 1857 МАРТА 15 ДЕНЬ И ВЪ СЪШТО ВРЕМЯ БѢХА ВЪ ІЕРУСАЛИМЪ НАПОКЛОНЕНІЕ Р.АЛЕКСАНДРА“
- „Св. Йоан Кръстител“ – „†ПІТРОПЪ С.ХРАМА ПРОДАНЪ ИВАНОВЪ СОПРЪ ЕГО ДОБРА, СЫНЪ ЕГО ВЪЛЮ, И РОДИТЕ ИВАНЪ И КЪРТА 1857 МАРТА 15 ДЕНЬ АЛЕКСАНДРЪ ЗОГРАФЪ“
- „Св. Атанасий“ – „ИЗОГРАФИСА СІЯ ИКОНА ТЦАНІЕМЪ Г. АΘΑΝΑΣΙΑ ΙΟΥΡΔΑΝΙΟ, И СЪ ЧАДАМИ, НЕД[...]ПЕТРОЮ, ЮВАНЧИОМЪ, РЪСАМЪ, ВЕЛІОМЪ, ЖЕЛЯЗОЮ, ИМИЛКОЮ. РОКЪ 1857 ІЮНЯ 20. рукою Александра /Зографа отъ Ямболъ“

Надписите върху иконите потвърждават, че повечето от тях са рисувани през 1857 г. и дават интересни сведения за ктиторите им. Поръчани са от жители на селото, някои от които са настоятели и поклонници на Божи гроб.

Според стиловите и техническите характеристики на живописиста светите двери и двете дяконски врати могат да се причислят също към творбите на Александър Попгеоргиев в църквата. Негова е иконата от южния проскинетарий, на която е изобразена сцената „Св. Богородица Живоносен източник“, която също е с ктиторски надпис, завършващ с подписа на зографа: „ЦЕНЪ, НИДЕЛЧЪ, МАРІЯ, НЕКА, ГАНА И ИВАНЪ, 1858 ФЕВРЪРІЯ 6 ДЕНЬ. рука Александрова“.

³ Местните жители твърдят, че през 90-те години на ХХ век малките икони от иконостаса са били откраднати. Днес на тяхно място има принтирани върху хартия различни изображения.

По поръчка на църковното настоятелство при храма през 2019 г. е реставрирана иконата „Св. Георги“ от царския ред на иконостаса⁴. Подобно на повечето живописни творби в реда, при някои от ремонтите в църквата тя е претърпяла намеси, при които част от оригиналната повърхност е покрита с надживописвания.

Реставрация на иконата „Св. Георги“

Иконата стои върху царския ред на иконостаса и е първата в реда от север. Основата ѝ е съставена от три дъски от иглолистен материал (бял бор), скрепени с три клиновидни по форма, набити, разнопосочни кушащи от букова дървесина. Представлява традиционно изображение на св. Георги на кон, убиващ дракона. Живописата е изпълнена в техника, характерна за периода на Възраждането у нас. Над сребърния кант в долната част има две полета с надписи, изпълнени в техника пробастър и цитирани по-горе, които са с имената на ктиторите и с подпис на зографа.

Преди реставрацията състоянието на иконата е стабилно. Дървената ѝ основа е слабо проядена от инсекти. Най-пострадали са средният и долният кушак. Изпълнява носещата си функция. Гърбът е покрит със сива боя, която е претрита. Адхезията между слоевете изглежда добре запазена. Лаковото покритие е силно деструктирало, потъмняло и загубило защитната си функция. Виждат се вторични намеси, при които оригиналното лаково покритие е било почистено и е повредена голяма част от живописата. Силно претрито е лицето на светеца, централната част около крака на св. Георги, шията и гривата на коня и част от тъмнокафявия терен. Върху тях са нанесени груби маслени надживописвания. Изцяло са покрити с маслена боя фонът на сцената и езерото в долния десен ъгъл, които първоначално са били светлосини. Дясната ръка на светеца, която държи копие, и копие са били покрити с метален обков. Ясно се виждат дупките от пироните, с които са били прикрепени някога. По протежение на копие са били покрити с сребърен бронз, който също е вторичен. Сега е запазен само обковът на ръката, който е леко деформиран и виси на един пирон. Обковът е замърсен и със слой от корозионни продукти върху повърхността. Виждат се множество механични разрушения. Повърхността на иконата е силно замърсена с натрупвания от прах, сажди, на капвания с восък и олио от кандилата.

При реставрацията основата на иконата е обеззаразена. Демонтиран е обковът от ръката на светеца. Следва сухо и мокро почистване на повърхността. Отстранени са деструктиралото и потъмняло лаково покритие и надживописванията, като е освободена оригиналната живописна повърхност. Разкрити са светлосините фон и езеро, както и оригиналният надпис на иконата, изписан с красиви черни букви върху цветния фон: „†СВЯТЫЙ ВЕЛИКОМЧКЪ ГЕОРГІЙ“. Направено е локално укрепване на слоевете в долния десен ъгъл, където има следи от люпежи на оригиналния живописен слой. Нанесени са подходящи китове върху липсващите части. Направена е живописна реинтеграция на загубите и претритите участъци. Компромисен е ретушът върху лица (очите и устата) на св. Георги. Тониранията са минимални с цел да се приобщи силно претритата живопис. Нанесено е ново дамарово лаково покритие с минимална добавка на восък като пластификатор и за матиране на повърхността. Обковът е почистен, консервиран и върнат на мястото му.

Извършените реставрационни дейности, чрез които е разкрита оригиналната живописна повърхност на иконата, изпълнена от Александър Попгеоргиев, са причина да се направи по-обстоятелствен анализ на техникотехнологичните, колоритните и стиловите особености на неговите творби. Зографът владее отлично иконописните техники, характерни за възрожденската епоха. Работи в разпространената през този период комбинирана техника, при която основната част от живописата се изпълнява с яйчена темпера, а за отделни части използва добавка на маслен свързвател. Изгражда ликовите и откритите части на фигурите (ръце, нозе) върху студена зеленикава подложка с топла охрово-червена карнация. Много характерни при Александър Зограф са изписването на чертите на лицето – очи, вежди, устни, уши и особено носовете, с което авторският му почерк е разпознаваем. Владее отлично техниките „пробастър“, рисувано и „творено“ злато (търкано злато, лама). Има афинитет към детайла. Малките фигури и ликове са много фино изпълнени не само в композицията „Св. Георги на кон“, но и в иконата „Св. Богородица Живоносен източник“ на един от проскинетариите. Шрифтовете в текстовете по иконите му е прецизен и красив. Изписва надписите само с главни букви. Авторският му подпис върху някои от иконите е написан с равен, красив, ръкописен почерк. Четири от ореолите на образите в царския ред на иконостаса в Зимница са с характерна пластична декорация. Нимбовете на св. Арх. Михаил, св. Димитър, Иисус Христос и св. Йоан Кръстител са предварително

⁴ През 2018–2019 г. са реставрирани четири икони от църквата „Св. Димитър“ в с. Зимница – „Св. Харалампий“ и „Св. Йоан Кръстител“, които са извън иконостаса, и „Св. Георги“ и „Св. Богородица с Младенеца“ от царския ред [Прашкова, М. 2019].

моделирани от дървени елементи, под формата на лъчи, които са грундираны и позлатени. Със същата пластична декорация е ореолът на иконата „Св. Трифон“ от сливенската църква „Св. Никола“ [Василиев, А. 1965, с. 559, обр. 333]. Както пише големият изследовател на българското възрожденско изкуство А. Василиев, „сборът икони в църквата (в Зимница, б.а.) напълно обрисова облика на художника“ [Василиев, А. 1965, с. 559]. Един иконостасен комплект икони, дело на Александър Попгеоргиев, се съхранява върху иконостаса на храм „Св. арх. Михаил“ в гр. Стралджа (1857)⁵, недалеч от с. Зимница. Иконите в църквата „Св. Георги“ в Ямбол също са изпълнени от образописеца [Женкова, Х.]⁶. Негови икони има и в Художествената галерия в града⁷. Това е обяснимо, изглежда в района на Ямбол и Сливен има и други творби на зографа, който се изявява и в областта на светската живопис. През 1862 г. рисува портрет на Ради Ив. Колесов, учител от Ямбол, който е с много интересна композиция и надпис в стихотворна форма върху страниците на стола, на който седи портретуваният [Василиев, А. 1965, с. 559, с. 560, обр. 335]. Особеностите на иконите на Александър Попгеоргиев красноречиво говорят за това, че той е обучен от утвърден иконописец, едва ли това е станало в Киев [Василиев, А. 1965, с. 558], макар че е напълно възможно да е получил там първоначално (гимназиално) образование. Няма сигурни сведения за това дали е учил в Зографския манастир [Василиев, А. 1965, с. 558], но факт е, че през първите десетилетия на XIX век манастирите на Света гора – Атон са център и разпространител на идеи, сюжети и естетически концепции, които следват почти всички майстори, представители на художествените школи през Възраждането. В югоизточните български земи, в Одрин и района, изглежда има иконописни ателиета, в които са обучени зографи, работещи в България още през първата половина на XIX век [Мутафов, Е. и др. 2008, 85–86]. Не е изключено Александър зограф, израснал в Ямбол, да е подготвен в някое от тях.

Настоящият текст е опит да бъде представена част от творчеството на един не особено популярен зограф – Александър Попгеоргиев от Ямбол, чиито икони имат достойно място сред творбите на майсторите на Българската възрожденска живопис.

ЛИТЕРАТУРА

- Василиев, А. 1965:** Василиев, Асен. Български възрожденски майстори. София, 1965. [Asen Vasiliev. Balgarski vazrozhdenski maistori. Sofia].
- Гергова, И. Гатев, Й. Ванев, И. 2012:** Иванка Гергова, Йордан Гатев, Иван Ванев. Християнско изкуство в националния Археологически музей в София. Каталог. БАН, С., 2012. [Ivanka Gergova, Yordan Gatev, Ivan Vanev. Hristiyanско izkustvo v natsionalnia Arheologicheski muzey v Sofiya. Katalog. BAN, Sofia].
- Мутафов, Е., И. Гергова, А. Куюмджиев, Е. Попова, Е. Генова, Д. Гонис. 2008:** Емануел Мутафов, Иванка Гергова, Александър Куюмджиев, Елена Попова, Елена Генова, Димитриос Гонис. Гръцки зографи в България след 1453 г. София. [Emanuel Mutafov, Ivanka Gergova, Alexandar Kuyumdzhiev, Elena Popova, Elena Genova, Dimitrios Gonis. Gratzki zografi v Balgaria sled 1453 g. Sofia].
- Прашкова, М. 2019:** Прашкова, Миглена. Икони на поп Димитър Кънчов от църквата „Св. Димитър“ в с. Зимница, Ямболско. // Известия на СМРЗИ – Трявна, Т. 6/2019 (под печат). [Prashkova, Miglena. Ikoni na pop Dimitar Kanchov ot tsarkvata „Sv. Dimitar“ v s. Zimnitsa, Yambolsko. // Izvestia na SMRZI – Tryavna, T. 6/2019 (pod pechat)]

Електронни източници:

- Женкова, Х.** Ямболци, Ямбол и неговите забележителности: Църквите в „Каргон“ и ролята им в живота на ямболци през Възраждането. [Zhenkova, H. Yamboltsi, Yambol i negovite zabelezhitelnosti: Tsarkvite v „Kargon“ i rolyata im v zhivota na yamboltsi prez Vazrazhdaneto] <http://yambolpress.bg/ямбол-ямболци-и-неговите-забележител-6/> [прегледан на 30.07.2019 г.]
- http://www.museology.bg/bg/museums/художествена-галерия-жорж-папазов-ямбол.html#.XT_p90fsbIU [прегледан на 26.06.2019 г.]
- <https://cherga.bg/bg/yambol-zabelezhitelnosti-i-kulturno-nasledstvo/> [прегледан на 26.06.2019 г.]
- <https://www.straldzha.net/православна-църква/> [прегледан на 26.06.2019 г.]

⁵ <https://www.straldzha.net/православна-църква/> [прегледан на 26.06.2019 г.]

⁶ Сведения за това могат да се намерят в: <http://yambolpress.bg/ямбол-ямболци-и-неговите-забележител-6/> [прегледан на 30.07.2019 г.]

⁷ http://www.museology.bg/bg/museums/художествена-галерия-жорж-папазов-ямбол.html#.XT_p90fsbIU [прегледан на 26.06.2019 г.], <https://cherga.bg/bg/yambol-zabelezhitelnosti-i-kulturno-nasledstvo/> [прегледан на 26.06.2019 г.]